

Βιβλιοπαρουσίαση

ΚΛΗΜΗΣ ΝΑΥΡΙΔΗΣ¹

**Farhad Dalal, 1998, (2007), *Η Ομαδική Ανάλυση μετά τον S. H. Foulkes*.
Ας (ξανα)μιλήσουμε σοβαρά για την ομάδα, Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα.
Μετάφραση: Γ. Μερτίκας – Π. Τομαράς
Επιστημονική Επιμέλεια: Κ. Μωρόγιαννης – Χ. Ιωαννίδης**

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον από θεωρητικο-φιλοσοφική και επιστημολογική άποψη δοκίμιο για τις ομάδες, που ξετυλίγεται με αφετηρία μια εκ των ένδον κριτική προσέγγιση της θεωρίας του Foulkes για την ομαδική ανάλυση. Και είναι ιδιαίτερος ευπρόσδεκτο βέβαια αυτό το βιβλίο στην Ελλάδα, όπου οι ψυχοδυναμικές προσεγγίσεις εργασίες για τις ομάδες που κυκλοφορούν είναι προς το παρόν τουλάχιστον μετρημένες στα δάχτυλα του ενός χεριού.

Είναι όμως και ένα βιβλίο που βάζει τον πήχη μάλλον ψηλά για το μέσο αναγνώστη. Με την έννοια ότι δεν προσφέρεται για εύκολο διάβασμα, αλλά προϋποθέτει αφενός ορισμένες βασικές ψυχαναλυτικές γνώσεις, καθώς και στοιχειώδεις γνώσεις αναφορικά με θεωρίες του κοινωνικού, κυρίως δε σχετικά με εκείνες του Norbert Elias, και αφετέρου ένα ενεργητικό, αν όχι κριτικό, διάβασμα από πλευράς αναγνώστη, μια αναμέτρησή του θα έλεγα με το βιβλίο, προκειμένου ο ίδιος να μπορέσει τελικά να το κατακτήσει.

Ο όρος *ομαδική ανάλυση* αναφέρεται ως γνωστόν για πρώτη φορά από τον Burrow στις ΗΠΑ το 1927 για να κατονομάσει μια κλινική πρακτική που εκείνος εισήγαγε, ατομικής τρόπου τινά ψυχανάλυσης σε ομαδικό όμως πλαίσιο. Αναμφίβολα όμως η πατρότητα του όρου, αναφορικά τουλάχιστον με τη συγκεκριμένη πρακτική, τη συγκεκριμένη θεωρία και τη συγκεκριμένη κλινική θεωρία στις οποίες αυτός παραπέμπει, ανήκει στον Sigmund Heinrich Foulkes.

Όπως λοιπόν με τα στυλό διαρκείας που είθισται να ονομάζονται Bic από το όνομα της φίρμας που πρώτη τα καθιέρωσε, έτσι και σε αυτό που μέχρι σήμερα μπορεί να είναι γνωστό ως ψυχαναλυτικής έμπνευσης ενασχόληση με την ομαδική κατάσταση, όταν ονομάζεται έτσι επειδή δεν μπορεί να ονομαστεί αλλιώς, επικυριαρχούν οι σημασίες της φουξιανής επινόησης.

Είναι αναμφίβολα γεγονός ότι ο Foulkes υπήρξε ένας πρωτοπόρος (μαζί με τον Bion βέβαια, κάτι που οφείλουμε να μη λησμονούμε), με εξαιρετικά γόνιμες και ανθεκτικές στο χρόνο ιδέες, τόσο από κλινική όσο και από θεωρητική άποψη, σχετικά με τις ομάδες, παρόλο που από καθαρά θεωρητική σκοπιά το έργο που άφησε μπορεί να παρουσιάζει ορισμένες αδυναμίες, ανολοκλήρωτα σημεία και αντιφάσεις, όπως άλλωστε επισημαίνει και ο Dalal. Ήταν όμως εκείνος, δηλαδή ο Foulkes, που υποστήριξε από πολύ νωρίς και έντονα την ιδέα ενός ομαδικού πυρήνα κάθε ατομικότητας.

1. Διεύθυνση: Καθηγητής, Γ. Παπανδρέου 66, Καστρί, 146 71. e-mail: knavid@psych.uoa.gr

Ο ίδιος εισήγαγε την έννοια της *ομαδικής μήτρας* (*group matrix*), προκειμένου να κατονομάσει αυτό το δυναμικό σχεσιακό «χωνευτήριο» μέσα στο οποίο ομαδοποιούνται οι μοναδικότητες των μελών της ομάδας, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης του ομαδικού αναλυτή. Πρόκειται για μια έννοια η οποία, παρόλο που από την άποψη της σημασιολογίας της γλώσσας είναι ιδιαίτερος εύστοχη και με πολλές συμπαραδηλωτικές (connotatives) προεκτάσεις, αλλά και χρήσιμη ως εργαλείο για την κατανόηση του ομαδικού γίνεσθαι από τον κλινικό, εντούτοις από θεωρητική άποψη είναι μάλλον χαλαρή και νεφελώδης. Τουλάχιστον ως προς την ψυχαναλυτική θεωρία, καθώς η έννοια της *μήτρας* δεν φαίνεται πουθενά να εδραϊώνεται από τον Foulkes σε έναν σαφή ψυχαναλυτικό ορισμό του ίδιου του ομαδικού αντικειμένου.

Από το άλλο μέρος, ο όρος *επικοινωνία* που είναι διάσπαρτος σε ολόκληρο το έργο του, ένας όρος ελάχιστα ψυχαναλυτικός, αφήνει ανοίγματα στη θεωρία του Foulkes τόσο προς τη φαινομενολογία όσο και προς τη θεωρία της επικοινωνίας γενικότερα, λ.χ. προς την κατεύθυνση ακόμη και ορισμένων θεωριών του Mc Luhan (Zinkin & Brown, 2000).

Ο Dalal υπογραμμίζει τη σημασία της κοινωνικής και πολιτικής διάστασης κάθε ομαδικότητας αφενός, αλλά και τη σημασία του ομαδικού πυρήνα της ατομικότητας, που ως κεντρικές ιδέες υπάρχουν έντονα στη σκέψη του ιδρυτή της *ομαδικής ανάλυσης* αφετέρου, και διακρίνει ανάμεσα σε έναν ορθόδοξο και σε έναν *ριζοσπάστη* Foulkes. Αυτή η διάζευξη (*ορθόδοξος vs ριζοσπάστης*) αποτελεί και τη ραχοκοκαλιά της κριτικής ανάγνωσης του Foulkes από το Dalal σε αυτή την εργασία. Είναι θα έλεγα, σαν ο συγγραφέας του βιβλίου να αναγνωρίζει έτσι κάτι που αποτελεί άλλωστε γεγονός, ότι δηλαδή η θεωρητική ενασχόληση του ψυχαναλυτή Foulkes με το ομαδικό αποτελεί τρόπον τινά μια «*αίρεση*» που μοιάζει να αναπτύσσεται στο περιθώριο μιας «*ορθοδοξίας*».

Δεν είναι απαραίτητο όμως, για να ασχοληθεί κανείς με τις ομάδες, να έρθει σε ρήξη με την ψυχαναλυτική θεωρία. Το μαρτυρούν οι σχετικές εργασίες του Bion, όπως και πολλών νεοτέρων που παραπέμπουν σε αυτόν (όπως του Claudio Neri στην Ιταλία), αλλά και εκείνες που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο της λεγόμενης Γαλλικής Σχολής (Anzieu, Kaës, κ.ά.). Ούτε είναι απαραίτητο να έρθει κανείς σε ρήξη με την ψυχαναλυτική θεωρία, όταν στον τρόπο που σκέφτεται τα πράγματα θέλει να εισαγάγει και μια πολιτική ή κοινωνική διάσταση.

Θα συμφωνήσουμε βέβαια με την έννοια της *πολλαπλότητας* που χρησιμοποιεί συχνά ο συγγραφέας αναφορικά με την ομάδα. Θα προσθέταμε όμως και εκείνη της *πολυπλοκότητας* που δηλώνει κάτι διαφορετικό. Γιατί η ομάδα είναι πράγματι ένα σύνθετο αντικείμενο, στη διασταύρωση διαφορετικών δυναμικών, που η καθεμιά έχει τη δική της εσωτερική λογική, καθώς ως αντικείμενο συγκροτείται και αναπτύσσεται ανάμεσα στο κοινωνικό και στο ψυχικό, αλλά και ανάμεσα στο ενδοψυχικό και στο δι-υποκειμενικό και σχεσιακό (Ναυρίδης, 2005). Όλα όμως καταλήγουν, νομίζω, σε ένα ζήτημα διάκρισης ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, στο καθένα από τα οποία, τόσο το άτομο όσο και η ομάδα ορίζονται με διαφορετικό τρόπο: αλλιώς τα ορίζει η κοινωνιολογία, αλλιώς η ψυχανάλυση.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τη σχολική τάξη. Ως ομάδα, η τάξη συγκροτείται κατ' αρχάς κοινωνικά, με την έννοια ότι θεσμική και κοινωνική είναι η βάση τόσο της ίδιας ως πλαισίου όσο και όλων των διαπροσωπικών σχέσεων και των ρόλων που αναπτύσσονται μέσα σε αυτήν. Ως τέτοια λοιπόν μπορεί να αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Η ομάδα-τάξη όμως κατασκευάζεται και ψυχικά ή για την ακρίβεια *δια-ψυχικά*, με την έννοια ότι υπάρχει και μια ασυνείδητη συν-κατασκευή του ομαδικού από όλα τα μέλη της σχολικής τάξης, μέσα από ένα σύνθετο παιχνιδι-δι-διασταυρούμενων προβολών, ενδοβολών και ταυτίσεων, μεταβιβάσεων και αντιμεταβιβάσεων. Και από αυτή την άποψη, η τάξη ως ομάδα μπορεί να εξετάζεται από την ψυχανάλυση ή από την ομαδική ανάλυση.

Η αναγνώριση δηλαδή του στοιχείου της *πολλαπλότητας* στην ομαδική κατάσταση οδηγεί πρωτίτως σε ένα ζήτημα διεπιστημονικής τάξεως αναφορικά με τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις προσέγγισης, θεωρητικής, ίσως και κλινικής (Pagès, 1993), της συνακόλουθης *πολυπλοκότητας*.

Από το βιβλίο απουσιάζει παντελώς η γαλλόφωνη ψυχαναλυτική βιβλιογραφία σχετικά με τις ομάδες (Pontalis, Anzieu, Kaës, Rouchy, Avron, Missenard, Bijarano κ.ά.). Και έχει σημασία αυτή η παράλειψη, γιατί η Γαλλική Σχολή, στον αντίποδα της ομαδο-αναλυτικής προσέγγισης αυτής της *πολλαπλότητας* του ομαδικού που προαναφέραμε, υποστηρίζει ως γνωστόν σθεναρά όσο και έμπρακτα την ανάγκη αλλά και τη δυνατότητα ενός ακραιφνώς ψυχαναλυτικού ορισμού της ομάδας (Kaës, 2004). Δεν υπάρχουν επίσης αναφορές ούτε στην περίφημη Σχολή της Αργεντινής (Pichon-Riviere, Bleger κ.ά.), η οποία χωρίς να προδίδει την ψυχαναλυτική παράδοση έχει έναν προσανατολισμό κατ' εξοχήν ψυχοκοινωνικό.

Δεν συμφωνώ με την απόδοση των ξένων ονομάτων (Φουκς, Ελίας κ.ά.) με ελληνικούς χαρακτήρες. Γενικά όμως βρήκα αυτό το βιβλίο ιδιαίτερα ενδιαφέρον και καλογραμμένο. Ένα βιβλίο που αναμφίβολα δημιουργεί ερεθίσματα για γόνιμο προβληματισμό. Η μετάφραση των κκ. Γ. Μερτίκα και Κ. Τομαρά είναι επιτυχημένη, καθώς επίσης αξιέπαινη είναι και η επιστημονική επιμέλεια των κκ. Κ. Μωρόγιαννη και Χ. Ιωαννίδη, όπως και ο πρόλογος τον οποίο οι ίδιοι συνυπογράφουν.

Βιβλιογραφία

- Kaës R., 2004. *Les théories psychanalytiques du groupe*, P.U.F., Paris. Ελλ. έκδ., (2008), *Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες της ομάδας*. Αθήνα: Δαίδαλος-Ζαχαρόπουλος.
- Ναυρίδης, Κ. (2005). *Ψυχολογία των ομάδων. Κλινική ψυχοδυναμική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Pagès, M. (1993). *Psychothérapie et complexité*. Hommes et Perspectives, Paris. Ελλ. έκδ. (1996), *Ψυχοθεραπεία και πολυπλοκότητα*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Zinkin, L. & Brown, D. (Eds) (2000). *The psyche and the social World: Development in group-analytic theory*. Jessica Kingsley Publishers, Philadelphia, US.